

„LIMBA NOASTRĂ E ALEASĂ...” O EVOCARE A EVENIMENTELOR ISTORICE:
ANNO DOMINI 1989

Aliona GRATI

mem. cor. Ion HADÂRCĂ

„Limba noastră e aleasă...” O evocare a evenimentelor istorice: Anno Domini 1989

Rezumat. Dialogul cu Ion Hadârcă, membru corespondent al Academiei de Științe, membru de onoare al Academiei Române, conducător al Secției Științe Sociale, Economice, Umanistice și Arte, poet, participant și animator al evenimentelor de emancipare națională de la sfârșitul anilor '80 în RSSM, are ca temă fenomenul limbii române în spațiul din dreapta Prutului. Martor ocular al evenimentelor, Ion Hadârcă reconstituie etapele principale care au apropiat decizia de la 31 august 1989 privind limba de stat și alfabet și declarația de Independență a Republicii Moldova. De atunci au trecut 35 de ani, un timp al bifurcării lingvistice, cu școli, manuale, programe liceale și universitare de limbă română și istorie a românilor, de sincronizare la valorile spirituale românești și totodată de război hibrid, cu presiune mediatică din afară, blocate economice și ingerință obraznică în treburile firavei noastre suveranități statale.

Cuvinte-cheie: Ziua Națională a Limbii Române, Chișinău, RSSM, Uniunea Sovietică, suveranitate, scriitori, libertate.

“Our Language is Chosen...” An evocation of historical events: Anno Domini 1989

Abstract. The dialogue with Ion Hadârcă, corresponding member of the Academy of Sciences, honorary member of the Romanian Academy, head of the Social, Economic, Humanistic Sciences, and Arts Department, poet, and participant and animator of the national emancipation events at the end of the 1980s in the MSSR, focuses on the phenomenon of the Romanian language in the space to the right of the Prut River. An eyewitness to the events, Ion Hadârcă reconstructs the main stages that led to the decision on August 31, 1989, regarding the state language and alphabet, as well as the Declaration of Independence of the Republic of Moldova. Since then, 35 years have passed – a time of linguistic bifurcation, with schools, textbooks, high school and university programs in Romanian language and history, synchronization with Romanian spiritual values, and at the same time a hybrid war, with external media pressure, economic blockades, and blatant interference in the affairs of our fragile state sovereignty.

Keywords: National Language Day, Chișinău, MSSR, Soviet Union, writers, freedom.

Motto: „... cei ce ne-au robîit pe noi
cuvînte de cîntare ne-au cerut”

David, Psalm 136/3

AG: Domnule Ion Hadârcă, pe 31 august, în fiecare an, de la tribuna Academiei de Științe a Moldovei se rostesc elogiile Limbii Române. Tradiția a fost susținută, ritualul de reactualizare a memoriei colective – repetat, indiferent de curente politice din Republica Moldova. Anul acesta, Dumneavoastră ați onorat forumul savanților cu un discurs în care ați reconstituit activitatea colegilor-scriitori și filologi din luna august 1989. Se împlinesc 35 de ani de atunci. Consider semnificativ și important faptul că anume Dumneavoastră, care sunteți nu doar martor ocular, ci un scriitor-participant activ, chiar mai mult, unul care a contribuit la evoluția evenimentelor, să vorbiți despre ele. Nu este pentru prima dată când depuneți mărturie despre experiența acelor ani, acum, după mai mult de trei decenii priviți lucrurile cu obiectivitatea asigurată de distanța timpului.

De unde vine îndemnul? Dată fiind calitatea Dumneavoastră de membru corespondent al acestei academii și, mai recent, de conducător al Secției Științe Sociale, Economice, Umanistice și Arte, v-ați simțit dator să luați cuvântul anul acesta? Sunteți și membru de onoare al Academiei Române; de ce nu v-ați expus în forumul de la București, dar ați ales Chișinăul?

IH: Felicitându-ne cu prilejul Zilei Naționale a Limbii Române, țin să menționez de la bun început, că o pagină de aur a *perenității geniului eminescian*, precum a subliniat acad. Ioan-Aurel Pop, s-a scris chiar la extremitatea basarabeană a spațiului românesc, în toiul luptelor pentru limba română. De altfel, în forumul academic de la București, am susținut, 3 ani la rând, alocuțiuni aniversare cu prilejul Zilei Naționale a Limbii Române.

35 de ani de la istoricele evenimente din august 1989 sunt un bun prilej și un îndemn potrivit pentru a consemna și a-i decela semnificațiile. Subiectul ca atare este de *anvergură monografică* și merită a fi desfășurat în alte circumstanțe.

Ca martor și actant al acelor zile, aș putea evoca multe acțiuni. Din economie de timp și spațiu, acum vom evoca doar unele date, nume, idei.

Se știe că oglinda sufletului unui popor este limba, iar rațiunea supraviețuirii sale stă în păstrarea, cultivarea și apărarea acestui tezaur. Or, în condițiile pustiitorului dictat faraonic, pe la mijlocul anilor '80 ai secolului trecut, ne-am pomenit văduviți de comorile acestui tezaur, rămânând aproape fără grai, fără dreptul de a-l rosti și a-l cânta în Cetate.

Până și antologicul poem al lui Al. Mateevici *Limba noastră* a fost cenzurat și lipsit de strofa lui esențială: „Limba noastră e aleasă/ Să ridice slavă-n ceruri/ Să rostească-n hram și-acasă/ Veșnicile adevăruri”.

Interzicerea rostirii marilor și „veșnicilor adevăruri” a urmărit și alt scop, pe lângă cel al deznaționalizării românilor basarabeni, scop despre care vorbește politologul american Larry L. Watts în fundamentala sa lucrare *Ferește-mă, Doamne, de prieteni*: „1959 a fost ultimul an în care Chișinăul s-a referit la relațiile sale cu Bucureștiul ca fiind «deosebit de apropiate». Scriitorii, lingviștii, antropologii și etnologii moldoveni care îndrăzniseră să recunoască similarități cu cultura română au fost acuzați de „propagandă naționalistă”, iar unii dintre ei au plătit chiar cu viața. Din acel moment, Moscova s-a asigurat că Ungaria și Bulgaria să mențină «cele mai apropiate» relații cu Chișinăul, ca mijloc de eliminare a influenței românești, iar RSS Moldova a fost transformată într-o bază pentru operațiunile clandestine împotriva României.” [1, p. 208]

AG: Se știe că și până la evenimentele din anul 1989 scriitorii (și nu doar) de la Chișinău și-au exprimat nemulțumirile. Nu erau manifestări disidente deschise, ca la Moscova, ca în alte țări de pe orbita Moscovei, inclusiv la București (Mișcarea Goma), dar nici cuminenția râvnită prin proiectul făuririi „omului nou” nu a fost obținută. Oricâtă „strângere a șurubului”

la adresa libertăților de expresie a scriitorilor s-a făcut, zbaterile și dezbaterile lor au influențat schimbările politice. În ce moment evenimentele nu mai puteau fi oprite? Cum a sunat clopotul îngropăciunii Imperiului?

IH: Re-în-ființarea prin limbă, acest postulat heideggerian, ne-a devenit stringent de necesar și actual anume în pragul pierderii propriei noastre identități. Grav în adânc strecurată, cu sârmă ghimpată și fum de pucioasă, peste tot se lățea *ri-no-ce-ri-ta*.

Și iată un vânt prielnic, un ușor aer al libertății, să-i zicem – al democratizării gorbacioviste de față, ne-a reaprins în inimi speranța. Imperiul vuia de „rostirea veșnicilor adevăruri”, ies în lumină filme, procese, cărți – Soljenițan, Ahmatova, Pasternak, Babel, noi mișcări populare – iar în Basarabia ciopârțită și expusă experimentelor bodiuliste, în cea mai umilă și tăcută provincie a imperiului – nu se întâmplă nimic.

Vom lua ca preludiv și punct de referință a vertiginoaselor accelerări ulterioare Conferința extraordinară a Uniunii Scriitorilor din Moldova din 19 mai 1987, când, după o noapte furtunoasă de dezbateri deloc caragialești, scriitorii resping orice imixtiune a partidului în viața internă a instituției scriitoricești. Își aleg un nou Comitet de conducere, numesc noii redactori ai publicațiilor literare (Dumitru Matcovschi, Nicolae Dabija, Iurie Grekov), cer răspicat recunoșterea limbii române și a grafiei latine (Alexei Marinat), reabilitarea și editarea completă a clasicilor și a altor personalități basarabene (Eminescu, Hasdeu, Stere, Moruzi, Donici-Dobronravov, Paul Goma, Eugen Coșeriu ș.a.); lichidarea petelor albe din istorie (ocupația, foametea, deportările)...

Precum afirmă și acad. Mihai Cimpoi în cartea sa *Basarabia sub steaua exilului*, această „noapte furtunoasă”, dar și luminoasă o putem considera drept „început al deșteptării și Renașterii basarabene” [2, p. 11]. Libertatea cuvântului a fost condiția supremă și lancea acestei lupte drepte.

Scriitorii de frunte Ion Druță, Dumitru Matcovschi, Vladimir Beșleagă, Serafim Saka,

Gheorghe Malarciuc, Ion Vatamanu, Mihai Cimpoi, Ion Ciocanu ș.a. devin pilonii și portavocele Renașterii. Publicațiile scriitoricești „Nistru” (mai apoi, „Basarabia”), „Literatura și arta”, „Kodri”, cărora li se asociază ziarul „Învățământul public” condus de neînfricatul Anton Grăjdieru, brusc își multiplică tirajele, devenind tribune combatante ale emancipării.

Emblematic este faptul că în miezul acelor bătălii de început s-au pomenit problemele ecologice. Degradarea pământului, apelor, chimizarea excesivă, poluarea omnivoră au fost fenomenele nocive, tolerate ori chiar stimulate de intrusul-specialist în genetică, acad. Al. Jucenko, președinte pe atunci al Academiei de Științe a Moldovei. Atacul pseudosavantului asupra revendicărilor scriitorilor și tirurile argumentate ale publiciștilor noștri în presa republicană și unională s-au soldat cu prima victorie importantă: demiterea din fruntea Academiei a cinicului experimentator. Sunt de reținut în acest context articolele lui Dumitru Matcovschi *Hoțul în rezervație* (Literatura și arta, februarie, 1987), Ion Druță *Pământul, apa și virgulele* (în „Literatur-naia Gazeta”, 29 iulie 1987), Serafim Saka *Tragic aerostat* („Literatura și Artă”, 16 iulie 1987).

Iată ce scria în iulie 1987(!) Ion Druță în explozibilul său eseu: „Spre cinstea lor, scriitorii au fost primii care au observat că se întâmplă ceva straniu în matca limbii materne. În locul vorbelor mustoase și sonore, sfințite cu har latin, avem un amalgam de cuvinte moldo-ruse ori ruso-moldovenești care, vorba ceea, nu sunt nici laie, nici bălaie. Ciudata babilonie care a cuprins mai toate satele nu numai că subminează principiile estetice ale limbii, dar, pur și simplu, îi pune în mare încurcătură pe vorbitori, dat fiind că nu se pot dumeri ce-a vrut să zică unul și ce i-a răspuns celălalt. (...) Adevărul apărui atât de crunt, încât la început se vorbea în șoaptă, pe la colțuri de stradă, dar mai apoi tot mai clar și mai răspicat a prins a se vorbi despre degradarea limbii materne ca urmare a chimizării excesive a pământului și apelor.

Scriu aceste rânduri și mă trec fiorii. Te cutremuri se prea poate și tu, dragă cititorului. *Pământul, istoria și limba sunt, în esență,*

Criza din fața Teatrului de Operă, pe 31 august,
în timpul desfășurării Sesiunii a XIII-a a Sovietului Suprem al RSS Moldovenești

cei trei stâlpi pe care se ține neamul” (s.n) [3, p. 110-111]. Un tablou exact al stării de lucruri, finalizat cu un aforism antologic!

Pledoariile ecologiste și fondarea Mișcării ecologice de către Gheorghe Malarciuc, corespondentul special al ziarului unional de mare tiraj „Literaturnaia gazeta”, publicarea romanului interzis al Lidiei Istrati *Tot mai departe* (despre Ștefan cel Mare), intervențiile tot mai îndrăznețe ale scriitorilor Ion Buga, Alexandru Moșanu, Pavel Parasca, Gheorghe Paladi, Ion Țurcanu ș.a., în fine, trezirea lingviștilor Silviu Berejan, Valentin Mândăcanu, Constantin Tănase, Nicolae Mățaș, Vlad Pohilă, a ucraineanului Ion Dumeniuk, împreună cu aderența marilor români din spațiul ex-sovietic: V. Șișmariov, Ruben Budagov, Raymund Piotrowski, Stanislav Semicinski, printr-un imens efort concentrat au făcut să se rupă, în sfârșit, zăgăzurile și să impună, prin demersul insistent al Consiliului Uniunii Scriitorilor din Moldova, crearea, în iulie 1988, a Comisiei interdepartamentale pentru studierea istoriei și a problemelor limbii moldovenești (sic!), pe lângă fostul Prezidiu al Sovietului Suprem al Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești” (1988–1989)!

Trecând peste toate nuanțele, fluxurile și refluxurile acelei turbulente perioade care a precedat lucrările Sesiunii a XIII-ea, sunt de

menționat câteva trepte hotărâtoare, care au pregătit ascensiunea și impunerea, legislativă, a adevărului mult râvnit.

După Conferința revoluționară din mai 1987, prima acțiune importantă a noii conduceri scriitoricești a fost desfășurarea Plenarei Uniunii Scriitorilor din Moldova din 30 octombrie 1987, la care subsemnatul a prezentat raportul *Rolul și misiunea scriitorului în opera de educare patriotică a oamenilor muncii* – o formulare, care, evident, plătește tribut circumstanțelor, însă problemele abordate și schița de *Program* propuse au prefațat, în fond, ulterioarele noastre acțiuni.

Programul prevedea expres reforme în domeniul literaturii, limbii, învățământului, istoriei, culturii, ecologiei și ocrotirii sănătății. Citez din punctul 12 al compartimentului *Învățământului, Istoriei și Culturii*: „A face demersuri către instanțele naționale pentru formarea unei Comisii autoritare cu implicarea celor mai prestigioși filologi-romaniști ai Academiei de Științe a U.R.S. S. și ai R.S.S.M., a scriitorilor, istoricilor, literaților, a altor personalități din domeniul culturii pentru soluționarea definitivă a chestiunilor referitoare la revenirea limbii noastre la scrisul, grafia latină”. (Ceea ce s-a întâmplat ulterior!)

Episodul Plenarei din 1987 este fixat acerbos în prefața criticului-combatant Ion Ciocanu la cartea savanților-lingviști Ion Dumeniuk

și Nicolae Mătcaș *Coloana infinită a graiului matern*: „Țin foarte bine minte cum luptau pentru «curățenia» oricărei expresii a rezoluției (Programului – n.n.) istoricei plenare din 30 octombrie 1987 a comitetului de conducere a Uniunii Scriitorilor din Moldova care luase în dezbateră problema locului și a rolului scriitorului în opera de educare internaționalistă și patriotică a oamenilor muncii, doi funcționari ai C.C. al PCM, care ne convocaseră – pe subsemnatul (Ion Ciocanu – n.n.), Ion Constantin Ciobanu, Mihai Cimpoi și Ion Hadârcă – să punem la punct rezoluția cu pricina: nu cumva să se înțeleagă clar și just că oamenii de litere din republică militează pentru grafia latină. Acum parcă mai n-aș ști de unde am găsit puteri pentru a apăra până la capăt teza referitoare la imperativul întoarcerii scrisului nostru la alfabetul latin.” [4, p. 3].

AG: Se știe că în perioada sovietică nicio altă categorie profesională sau socială nu a fost supravegheată cu aceeași atenție ca cea a scriitorilor. În RSSM, scriitorii au fost urmăriți nu doar cum respectă linia ideologică a partidului, ci și în felul în care se autoidentifică lingvistic. Cum au reușit scriitorii în contextul anilor '80, după două decenii de control orchestrat de Ivan Bodiul, să își asume rolul de seismograf, de observare atentă a ceea ce se întâmplă în politica Uniunii Sovietice și apoi cel de pedagog (nu zic „inginer al sufletului”) al populației? Oameni și ei, scriitorilor nu le-a fost frică? Nu vă era frică, domnule Ion Hadârcă, să vorbiți despre drepturile unui popor de a se autoidentifica prin limba lui în contextul impunerii brutale a altei limbi?

IH: Nici noi nu știm unde am găsit atunci putere de convingere. Poate în același Eminescu, în clasicii noștri, în susținerea tot mai largă a poporului.

La insistența intelectualității de creație, Comitetul Central al Partidului comunist al Moldovei adoptă două hotărâri care, în fond, ating reciproc nivelul absurdului: „Cu privire la îmbunătățirea învățării limbii moldovenești în republică” și „Cu privire la îmbunătățirea

învățării limbii ruse în RSSM”. Se vedea cu ochiul liber că CC-ul PCM juca pasiență și își bătea joc de cerințele noastre. Atunci i-am acordat vot de blam partidului (caz nemaipomenit în întreaga Uniune Sovietică!) și am întrerupt cu el orice negocieri.

Următoarea bombă axiologică bine plasată de scriitori a fost eseul programatic al lui Valentin Mândăcanu *Veșmântul ființei noastre* publicat în revista „Nistru”, numărul 4 din 1988.

Combătând vehement dogma stalinistă a „limbii moldovenești de sine stătătoare” și specificul limbii române ca dușmană a limbii moldovenești, Valentin Mândăcanu subliniază răspicat: „Batjocorirea limbii materne era și este însoțită de fetișizarea servilă a limbii ruse. Lucrările științifice, articolele din ziare și reviste, dările de seamă oficiale sunt pline de osanale la adresa limbii ruse”. Combătând paleta rusificării și afirmând necesitatea ridicării rolului și prestigiului limbii naționale în toate sferile de activitate umană, autorul își încheie apoteotic demersul critic: „Limba poporului trebuie privită prin prisma intereselor de stat, căci ea nu este un dar nemeritat, căzut din cer pe la ocazii rare, nu este o anexă a civilizației, ci este însăși civilizația, face parte din noi, este învelișul material al gândirii, este un fenomen social, așa că existența ei nu poate fi concepută decât în societate. În afara societății nu există limbă. (...) Limba este partea perenă a unei societăți. Limba este nemărginirea. Ea are adâncimi de nebănuire, întinsuri nețarmurite și înălțimi fără de hotar. Este trecut, prezent și viitor.” [5, p. 146]. Un eseu de mare rezonanță socială, pe care numai autoritățile se făceau a nu-l auzi și înțelege.

În aceste condiții, Uniunea Scriitorilor din Moldova apelează la confrății lor din centrala scriitoricească moscovită care întrunea și nume notorii din întregul spațiu ex-sovietic. Astfel, nu fără ajutorul „spionului” nostru plasat în staful central, a tânărului poet Valeriu Matei, în calitate sa de consultant pentru literatura moldovenească al Uniunii Scriitorilor din URSS, ne facilitează o importantă ședință largită a Secretariatului Uniunii Scriitorilor din Uniunea Sovietică, Moscova, 7 iunie 1988, cu participarea lui

Unul din primele mitinguri ale mișcării democratice la Teatru de Vară din iarna anilor 1988–1989.

Robert Rojdestvenski, Evgheni Evtușenko, Serghei Baruzdin, Iuri Surovțev, Cinghiz Aitmatov, Nil Ghilevici și alții. Argumentele noastre au fost ascultate și susținerea a fost totală, rezultatele întâlnirii fiind reflectate în paginile ziarului „Literaturnaia gazeta”. Zădarnic efort, căci în Moldova oficială continua „stagnarea reînnoită”!

În aceste condiții de asediu continuu, se declanșează o altă mișcare a intelectualilor basarabeni *Scrisoarea deschisă* a celor 66 de semnatari publicată în ziarul „Învățământul public” din 17 septembrie 1988. Aici este spus *ab initio*, tranșant și fără echivoc: „Instituirea Comisiei interdepartamentale în frunte cu Președintele Prezidiului Sovietului Suprem al Republicii este, de fapt, o recunoaștere a situației catastrofale la care a ajuns limba moldovenească”.

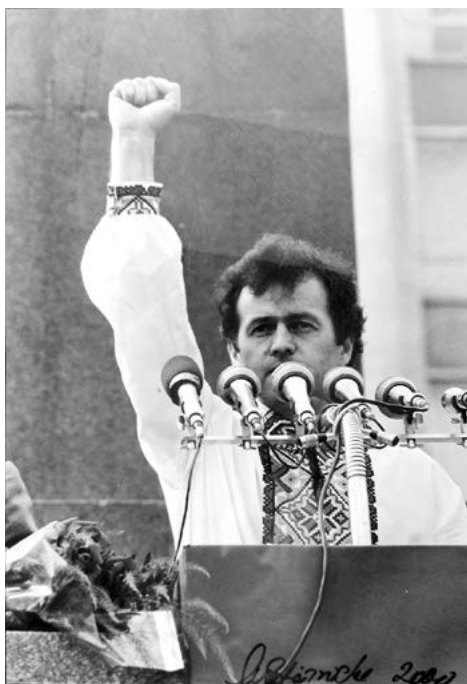
Trenarea forțată a lucrărilor Comisiei era cauzată, evident, de semnalul clar de alarmă pentru salvagardarea limbii române pre numele ei adevărat – de sublinierea necesității trecerii-revenirii la grafia latină, de cererea consfințirii în Constituție a statutului limbii noastre ca limbă de stat și elaborarea unui Program de stat sociolingvistic complex, cu măsuri ideologice, juridice, politice, economice, financiare, organizatorice și tehnice, susținute din bugetul de stat.

Am fost unul dintre semnatarii acelei *Scrisori deschise* și trec lejer peste toate riscurile și amenințările la care au fost supuși semnatarii.

(Un domn foarte serios mi-a confirmat post-factum că în baza listei celor 66 s-a tras o altă listă pregătită pentru ospiciul de la Costiujeni!)

Jocul de-a mâța și șoarecele continua și, drept răspuns, ne-am ales cu *Tezele* Comitetului Central al Partidului Comunist al Moldovei, ale Prezidiului Sovietului Suprem și Consiliului de miniștri al RSSM: „Să afirmăm restructurarea prin fapte concrete” (publicate la 17 noiembrie 1988) – teze măsluite, în care predomina aroganța, incultura, falsul și etalarea unei atitudini vădit antinaționale, străine doleanțelor elitei basarabene și poporului tot mai deșeptat. De exemplu, *Tezele* afirmau că trecerea la grafia latină va falimenta bugetul de stat! Impasul și revolta au declanșat constituirea organizațiilor obștești, de „extremiști neformali”, cum eram porecliți de autorități, Mișcarea Democratică întru susținerea restructurării, fondată în mai 1988, Mișcarea Ecologistă, Asociația istoricilor, Liga femeilor democrate și Liga studenților democrați, care au organizat, în frunte cu profesorul Alexandru Moșanu, prima grevă universitară de amploare împotriva *Tezelor* antinaționale, în noiembrie 1988, la Teatrul de Vară! La 24 noiembrie 1988, scriitorul Vladimir Beșleagă prezintă Plenarei Uniunii Scriitorilor raportul „Scriitorul și destinele limbii materne!”.

Pe Aleea Clasicilor, în jurul lui Eminescu, se încheagă Cenaclul „Alexie Mateevici” în

Deschiderea Marii Adunări Naționale
de la 27 august 1989

frunte cu Anatol Șalaru; la sugestia lui Ion Druță apare, sub redacția Leonidei Lari și a lui Vasile Năstase, ziarul „Glasul națiunii” în grafie latină, tipărit clandestin în Letonia – publicațiile și instanțele oficiale sunt inundate de mii și mii de scrisori din toate colțurile republicii. Mișcarea nu mai putea fi oprită.

Și atunci CC-ul cedează, publicând *Hotărârea* despre elaborarea a două proiecte de legi „Cu privire la statutul limbii moldovenești” și „Cu privire la funcționarea limbilor moldovenească, rusă și a celorlalte limbi de pe teritoriul RSSM”. Iarăși scâldare în două ape!

La 16 martie 1989, anticipând veșnica trenaie a Comisiei oficiale, Uniunea Scriitorilor iese cu un propriu și unic proiect: *Limba de stat: principii de funcționare*. Proiectul acoperea toate dispozițiile juridice la temă și prevedea expres completarea Constituției cu un articol axial: *Limba de stat a RSS Moldovenești este limba poporului care a dat numele republicii, sub forma ei literară* (aluzie voalată la forma literară a limbii române – n.n.) *pe baza grafiei latine*.

Mișcarea de răspuns a Prezidiului Sovietului Suprem a fost emiterea *Hotărârii* din 6 aprilie 1989 cu privire la punerea în discuție publică a proiectelor de legi ale RSSM: „Cu privire

la statutul limbii de stat a RSSM” și „Cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul RSS Moldovenești”... Erau proiecte mototolite care nu corespundeau nici măcar rapoartelor președinților celor două subcomisii din cadrul Comisiei interdepartamentale (dr. Silviu Berejan și dr. Alexandru Dârul).

Spre cinstea Institutului de Limbă și Literatură al Academiei de Științe, se vine cu un proiect de alternativă „Cu privire la statutul limbii de stat...” (în baza grafiei latine – n.n.). Proiectul este publicat în ziarul „Moldova socialistă” din 17 mai 1989, în pofida CC-ului, fapt care trage după sine demisia redactorului-șef Tudor Țopa. Simultan, se întâmplă accidentul suspect cu poetul Dumitru Matcovschi, cel care câștigase alegerile de deputat al poporului în Congresul Deputaților Uniunii Sovietice, contracandidat fiindu-i șeful KGB-ului moldovenesc, Gh. Lavranciuk. Situația devenea explozibilă, se pregătea o nouă grevă generală și redactorul fu restabilit de urgență.

Între timp, după primele alegeri libere gorbacioviste, în Parlamentul unional sunt aleși opt scriitori moldoveni: Ion Druță, Ion Constantin Ciobanu, Grigore Vieru, Mihai Cimpoi, Nicolae Dabija, Leonida Lari, Dumitru Matcovschi și subsemnatul. Plus alți câțiva intelectuali de marcă: Eugen Doga, Mihai Munteanu, Anton Grăjdieru, Gheorghe Ghidirim, Constantin Oboroc și preotul Petru Buburuz. Era o echipă energetică ce a aderat imediat la inițiativa deputaților din alte republici ca Limbile republicilor unionale să fie declarate – toate – limbi de stat!

În același forum național, împreună cu reprezentanții Fronturilor Populare din republicile baltice, am pus problema formării Comisiei speciale pentru studierea documentelor legate de odiosul pact sovieto-nazist, așa-zisul Pact Molotov-Ribbentrop.

AG: Spre sfârșitul anilor '80 se simțea că lumea intra în perioada unor mari schimbări, a unor transformări adânci și esențiale. Oamenii stăteau în fața televizoarelor care le cultivă adevărate obsesii politice. Datorită televiziunii, perestroika a căpătat o dimensiune pe care n-a

mai avut-o până acum niciun alt eveniment din istoria Imperiului. Cei de la Chișinău, ca și în alte orașe ale URSS, erau martorii aproape direcți ai evenimentelor care se produceau în centru, la Moscova. Scriitorul polonez Ryszard Kapuściński, care a străbătut Uniunea Sovietică la răscrucea deceniilor, devenind martorul dezmembrării acesteia, a fost surprins de disponibilitatea colectivă, tot mai exacerbată, de a vorbi despre politică. După ani de tăcere, de căluș în gură și cenzură, omul sovietic s-a defulat în revărsări de cuvinte. Inteligența rusă revenea în elementul ei și se lansa în discuții pe teme ale trecutului. Se discuta despre Lenin, Troțki și Buharin, despre combaterea comunismului, soarta poezilor mari de pe timpul lui Stalin, eventualitatea desprinderii republicilor de Moscova, ascensiunea democrațiilor, debaterile din Consiliul Suprem etc. Scriitorul polonez a vizitat Moscova, apoi alte câteva capitale ale republicilor, unde a constatat manifestări de sabotare a identității sovietice, inițiate de intelectuali. La Chișinău, Kapuściński a ajuns în 1992. Să presupunem că în 1989, când și-a început călătoria, scriitorul polonez ar fi vizitat mai întâi Chișinăul. Ce și-ar fi notat?

IH: Imperiul fierbea. În majoritatea republicilor erau în creștere Mișcările de emancipare națională.

La 20 mai 1989, în incinta Uniunii Scriitorilor se constituie Frontul Popular din Moldova. Unul din dezideratele prioritare ale Frontului Popular este organizarea, în ajunul convocării – la 30 august – 2 septembrie 1989 – a sesiunii a XIII-ea a Sovietului Suprem al RSS Moldovenești, – a Primei Mari Adunări Naționale care urma să demonstreze forța, voința și „pohta” Poporului, vorba Domnitorului Mihai Viteazul, în preajmă unor importante decizii istorice privind soarta noastră de mai departe.

Marea Adunare Națională de la 27 august 1989 întrunise în Piața Centrală a capitalei circa un milion de participanți; cât timp peste Prut nu se întâmpla nimic, se poate afirma că a fost ora astrală a întregului neam românesc. Declarația finală a Primei Mari Adunări Naționale „*Despre suveranitatea statală și dreptul nostru la viitor*”

formula clar adevărul despre glotonimul „limba română” vorbită în Basarabia și scrisă în grafie latină; și despre etnonimul de „român” care reprezintă poporul băștinaș al Basarabiei.

Cele trei proiecte de legi luate în dezbaterile la sesiunea a XIII-ea au fost: „*Cu privire la revenirea limbii moldovenești la grafia latină*”, „*Cu privire la statutul limbii de stat a RSS Moldovenești*” și „*Cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul RSS Moldovenești*”.

Raportul de bază prezentat Sesiunii de profesor Ion Borșevici, implicarea moderatorului, Președintelui Sovietului Suprem Mircea Snegur, și a coraportorilor lingviști Silviu Berejan și Nicolae Mățaș promiteau un deznodământ fericit, dar nu s-a trecut fără incidente.

Gruparea interfrontistă a deputaților transnistreni în frunte cu prim-secretarul tiraspolean Țâmbai cerea declararea limbii ruse ca a doua limbă de stat și mijloc de comunicare în republică.

Văzând că pierd, deputații tiraspoleni au încercat să blocheze ședința Parlamentului declarând că părăsesc sala! Ședința Parlamentului era transmisă în direct: la televiziune, la radioul național și evident că era urmărită de o mare de oameni adunați în jurul Teatrului de Operă și Balet, unde se țineau ședințele Parlamentului. Totul se știa și totul se fixa pe viu: ce a declarat Grigore Vieru, ce le-a reproșat transnistrienilor Leonida Lari, ce a propus subsemnatul, cum a vorbit Mihai Volontir, Eugen Doga sau Mihai Cimpoi... Totul se știa.

În momentul declarării opoziției din stân-ga Nistrului a intenției de a părăsi ședința, mulțimea din jurul Teatrului de Operă a prins a asalta barierele miliției sovietice, dorind să intre în spațiul protejat, pentru a se răfui, probabil, cu oponenții ruși. Situația risca să iasă de sub control și să compromită toate așteptările noastre. Am fost convocat urgent de către autorități și rugat să ies în fața mulțimii, împreună cu Leonida Lari, pentru a calma spiritele. Nu a fost deloc ușor. Vedeam fețe însân-gerate, bastoane rupte și garduri răsturnate. Înțelegeam că se prefigura un tablou apocaliptic.

După mai multe insistențe, spunând protestatarilor că tocmai aceasta se dorea: să se

spargă ședința și să fie anulată adoptarea legilor, am reușit, până la urmă, să revenim la normalitate. Au revenit în sală și transnistrienii – de frica mulțimii înfuriate – iar istoria, vorba lui Eminescu – până la urmă, a cugetat încet, dar sigur și ne-a dat dreptate.

AG: Ce impact au avut câștigurile politice, lingvistice etc. ale intelectualilor de acum 35 de ani asupra evenimentelor și a mentalității de astăzi în Republica Moldova?

IH: Astăzi, după 35 de ani de la evenimentele istorice, în raport cu evoluția și criteriile valorice europene, multe aspecte ale legislației lingvistice adoptate atunci par a fi perimate, depășite de timp.

După reculul agro-comunist din 1994, când la momentul adoptării Constituției Republicii Moldova, articolul 13 a fost iarăși întors în spațiul dogmei staliniste a „moldovenismului primitiv”, a urmat o perioadă laxă de circa 30 de ani! Am parcurs un timp al bifurcării lingvistice, cu școli, manuale, programe liceale și universitare de limbă română și istorie a românilor, de sincronizare la valorile spirituale românești și totodată de război hibrid, cu presiune mediatică din afară, blocaje economice și ingerință obraznică în treburile firavei noastre suveranități statale.

Cât rău face, de exemplu, una dintre ultimele declarații ale Mariei Zaharova, purtătoarea de cuvânt a Ministerului de Externe al Federației Ruse, care perora nu demult că, după mult visata de Moscova plecare a Maiei Sandu, chipurile, „pata întunecată din istoria Moldovei”,

totuși, „va rămâne limba, cultura și identitatea moldovenilor ca popor”. Noua expertă în limba moldovenilor afirmă că, din punct de vedere istoric, limba moldovenească e mai veche decât româna (?!), iar utilizarea limbii române în Moldova o compară cu un genocid de tip nazist! Evident, este o retorică provocatoare, al cărei scop ar fi justificarea unei posibile viitoare agresiuni împotriva Moldovei, după scenariul războiului declanșat împotriva Ucrainei.

Astăzi, totuși în pofida cârtelilor moscovite, Curtea Constituțională a Republicii Moldova a repus în drepturi constituționale limba română din Basarabia, iar la Referendumul constituțional din 20 octombrie vom mai face un pas, sper, ireversibil! pentru a ne reînscris în spațiul pașnic, stabil și favorabil ființei noastre naționale, al comunității culturii și civilizației europene, alături și pentru totdeauna împreună cu frații noștri de peste Prut!

Așa să ne ajute Dumnezeu!

29 septembrie 2024

Referințe bibliografice:

1. L. Watts, Larry. *Ferește-mă, Doamne, de prietenii*. București: RAO, 2011.
2. Cimpoi, Mihai. *Basarabia sub steaua exilului*. București: Viitorul Românesc, 1994.
3. Druță, Ion. *Avertisment ecologic*. Chișinău: Literatura artistică, 1988.
4. Ciocanu, Ion, prefață la Ion Dumeniuk și Nicolae Mătcaș. *Coloana infinită a graiului matern*. Chișinău: Hyperion, 1990.
5. Mândăcanu, Valentin. *Veșmântul ființei noastre*. În: „Nistru”, nr. 4 din 1988.